

Milieuprogramma 2013

Gemeente Tynaarlo

November 2012

Inhoudsopgave

1. Inleiding
2. Milieubeheer vergunningverlening
3. Milieubeheer handhaving
4. Samenwerking Handhaving Drenthe Noord
5. Geluidbeheer en externe veiligheid
6. Bodembeheer
7. Waterbeheer
8. Luchtbeheer en klimaatbeleid
9. Natuur- en milieueducatie en communicatie

1. Inleiding

De Wet milieubeheer schrijft gemeenten voor om jaarlijks een milieuprogramma op te stellen. Het programma wordt door de gemeenteraad vastgesteld. De resultaten van de uitvoering van het programma worden jaarlijks in een milieujaarverslag weergegeven.

In het milieuprogramma 2013 worden de verschillende activiteiten en doelen beschreven. De taken op het gebied van milieuhandhaving worden alleen op hoofdlijnen aangegeven, omdat deze uitgebreider worden beschreven in het integraal handhavingsprogramma 2013.

Naast de wettelijke taken vormen het milieubeleidsplan, het beleidsplan duurzaam bouwen en het gemeentelijk klimaatprogramma input voor het milieuprogramma. Hoofdpunten voor de uitvoering van het milieuprogramma 2013 zijn:

- *Vorming regionale uitvoeringsdienst (RUD) Drenthe;*
- *Afronding (provinciaal) klimaatcontract;*
- *Energietransitie en regionale samenwerking op het gebied van duurzame energie;*
- *Ontwikkelen en inbedden van een gemeentelijke duurzaamheidsvisie.*

2. Milieubeheer vergunningverlening

Wat gaan we daarvoor doen

- Verlenen van 7 milieuvergunningen (milieuonderdeel omgevingsvergunning) binnen de wettelijke termijn;
- Actualiseren van 10 milieuvergunningen (milieuonderdeel omgevingsvergunning);
- Het verrichten van 10 opleveringscontroles;
- Afhandelen van in totaal 70 te ontvangen 8.40-meldingen en geluidsontheffingen;
- Verlenen van 14 ontheffingen voor paasvuren;
- Advisering over evenementen.

Toelichting

Voor meer complexe bedrijven worden milieuvergunningen verleend. Sinds de komst van de Wabo spreekt men van een omgevingsvergunning, onderdeel milieu. Als er sprake is van verouderde voorschriften of veranderingen binnen de bedrijfsvoering kan het nodig zijn om de vergunning te actualiseren. Voor het merendeel van de bedrijven zijn algemene milieuregels van toepassing op grond van het Activiteitenbesluit, waarbij de ondernemer kan volstaan met een melding. Verwacht wordt dat het Besluit landbouw en het activiteitenbesluit in 2013 worden samengevoegd. In beeld wordt gebracht of daar acties uit voortvloeien, zoals het stellen van maatwerkvoorschriften.

Er wordt gewerkt volgens interne werkafspraken en processen die voor de omgevingsvergunning zijn ontwikkeld. Geautomatiseerde systemen werken ondersteunend aan deze processen. In 2013 wordt verder gewerkt aan de digitalisering van bouwdoSSIERS, waardoor raadplegen wordt vereenvoudigd.

Ook dit jaar wordt erop gerekend dat 14 ontheffingen voor paasvuren verleend worden. Bij de paasbulten vinden controles plaats op milieu- en veiligheidsaspecten.

3. Milieubeheer Handhaving

Wat gaan we daarvoor doen

Inrichtinggebonden handhavingstaken:

- Uitvoeren 150 milieucontroles bij bedrijven;
- Uitvoeren van hercontroles (ongeveer in 35% van uitgevoerde milieucontroles);
- Uitvoeren van 20 aspectcontroles;
- Uitvoeren van 3 controles vuurwerkopslag bij bedrijven;
- Uitvoeren van 14 controles gedoogbeschikkingen tijdelijke opslag vaste mest;
- Uitvoeren van 10 opleveringscontroles;
- Vervullen oog- en oorfunctie voor andere vakgebieden;

- Deelname handavingsamenwerkingsprojecten.

Niet-inrichtinggebonden handhavingstaken:

- Handhaving Bouwstoffenbesluit door uitvoeren vrije veldcontroles en controles meldingen;
- Toezicht kleine bodemsaneringen.

Toelichting

Milieucontroles bij bedrijven

Jaarlijks wordt een deel van het bedrijvenbestand gecontroleerd op de naleving van milieuvoorschriften. De controlefrequentie van bedrijven hangt af van de 'risicocategorie' die van toepassing is. De indeling van de bedrijven, de zogenoemde milieu-inrichtingen, gebeurt aan de hand van de risicomatrix naar aanleiding van het bedrijfsbezoek. Aan de hand van de resultaten die nu beschikbaar zijn, kan een voorlopige beoordeling worden gemaakt voor bedrijven die nog niet bezocht zijn.

Afhankelijk van de risicocategorie gelden voor bedrijven de volgende controlefrequenties.

Categorie 1:	1 keer per jaar
Categorie 2:	1 keer per 2 jaar
Categorie 3:	1 keer per 3 jaar
Categorie 4:	1 keer per 4 jaar
Type A-bedrijven:	1 keer per 10 jaar

Op grond van de risicomatrix worden bedrijven in de hoogste risicocategorie jaarlijks bezocht. Hierbij moet gedacht worden aan tankstations, vuurwerkbedrijven en een aantal grotere bedrijven, zoals Lentis en de bloemenveiling. Bij omvangrijke instellingen zoals Lentis wordt ieder jaar een deel van de inrichting gecontroleerd. Binnen de gemeente is ook een groep zogenaamde type A-inrichtingen aanwezig. Deze bedrijven worden eens per tien jaar bezocht. Dit zijn kleine bedrijven met weinig of geen milieueffecten. Gedacht kan worden aan woongebouwen, scholen, praktijkruimten voor gezondheidszorg, bibliotheken en sommige kantoorgebouwen.

Indien tijdens milieucontroles overtredingen worden geconstateerd volgt een hercontrole. Op basis van de ervaringen uit het verleden wordt er van uitgegaan dat er bij 35% van de bedrijven een hercontrole plaatsvindt.

Overige milieucontroles en klachten

Wat betreft de niet inrichtinggebonden handhavingstaken wordt onder meer aandacht besteed aan de uitvoering van het Bouwstoffenbesluit. Het gaat dan om grond die van de ene naar de andere plaats vervoerd en toegepast wordt. Jaarlijks vinden ook controles plaats op gedoogbeschikkingen voor tijdelijke opslag vaste mest en de ontheffingen voor paasvuren. Het milieutoezicht in de openbare ruimte gebeurt voornamelijk op grond van de APV en betreft onderwerpen als het achterlaten of storten van afval, verontreiniging van de openbare ruimte en geluidsoverlast.

Handavingsprojecten

Jaarlijks wordt een aantal handavingprojecten voorbereid en uitgevoerd samen met andere partners binnen het samenwerkingsverband SHD-Noord. Het volgende hoofdstuk gaat daar verder op in.

4. Samenwerking Handhaving Drenthe Noord (SHD-Noord)

Wat gaan we daarvoor doen

- Controles bij vuurwerkverkooppunten;
- Evaluatie pilot digitaal toezicht;
- Deelname aan de vorming RUD Drenthe.

Toelichting

SHD-Noord

In Noord-Drenthe werken handavingspartners samen binnen SHD-Noord. Ook wel aangeduid met Top van Drenthe. Jaarlijks wordt een aantal handavingsactiviteiten of -projecten voorbereid en uitgevoerd. In 2011 is een evaluatie van de samenwerking uitgevoerd. De deelnemers hebben geconcludeerd dat de

samenwerking voordelen oplevert en hebben besloten om de huidige samenwerking voort te zetten, in ieder geval tot de regionale uitvoeringsdienst (RUD) in Drenthe vorm heeft gekregen.

In 2012 is samen met de Noord-Drentse gemeente een pilot uitgevoerd om ervaring op te doen met digitaal toezicht. Op basis van de evaluatie van de pilot, wordt een besluit genomen over de invoering van digitaal toezicht in onze gemeente. De controles van vuurwerkverkooppunten worden ook dit jaar gezamenlijk voorbereid en uitgevoerd.

RUD-Drenthe

Alle gemeenten zijn zowel ambtelijk als bestuurlijk betrokken bij het proces om te komen tot een regionale uitvoeringsdienst (RUD) voor wettelijke milieutaken. De provincie is de regisseur van dit proces. In het voorjaar van 2011 is binnen Drenthe overeenstemming bereikt over een zogenaamd Drents model voor de RUD in Drenthe. Nadat begin 2012 de contourennota werd vastgesteld, is gewerkt aan onderdelen van het bedrijfsplan. In de loop van 2013 zal het bedrijfsplan gereedkomen en wordt ook de tekst van de Gemeenschappelijke regeling ter instemming aan de gemeenteraad aangeboden. Vervolgens wordt in de 2^e helft van 2013 gewerkt aan de praktische vormgeving van de RUD.

5. Geluidbeheer en externe veiligheid

Wat gaan we daarvoor doen

- Advisering bij verkeersplannen en ruimtelijke ontwikkelingen;
- Beoordelen akoestische onderzoeken bij vergunningverlening;
- Beoordelen akoestische onderzoeken bij bouwplannen;
- Advisering over externe veiligheid bij ruimtelijke plannen en milieuvergunningen.

Toelichting

Advisering geluid

In het milieubeleidsplan is aangegeven dat de ruimtelijke ontwikkelingen in Tynaarlo vragen om een passende verkeersstructuur. Die verkeersstructuur moet zorgen voor blijvend goede bereikbaarheid, maar ook voor het op peil houden van de leefbaarheid. Daarbij geldt het 'stand-still-principe', hetgeen inhoudt dat nadelige milieueffecten van verkeer niet toenemen. Steeds vaker wordt hiertoe zeer stil asfalt toegepast. Door middel van een verkeersmodel worden nieuwe ontwikkelingen beoordeeld op de effecten voor de leefbaarheid. Dit geeft de mogelijkheid om bij de ruimtelijke ordening nadrukkelijk rekening te houden met leefbaarheidsaspecten. Bij nieuwe woningbouwontwikkelingen is de voorkeursgrenswaarde voor geluid leidend. Deze grenswaarde wordt zo min mogelijk overschreden. Bij het plan Oude Tolweg wordt een geluidsscherm toegepast om aan de voorkeursgrenswaarde te voldoen. Bij ontwikkelingen als Groote Veen en Ter Borch wordt stil asfalt toegepast. Advisering vindt plaats bij het uitwerkingsplan Rietwijk.

De advisering over overige verkeersbesluiten die invloed kunnen hebben op het geluidsniveau of andere effecten voor de leefbaarheid, is een doorlopende activiteit. Als voorbeelden kunnen worden genoemd de aanpassingen in de bebouwde kom, zoals snelheidsbeperkende maatregelen en wegconstructies. Zo speelt in 2013 de aanleg van de rotonde te Paterwolde. Ook individuele bouwplannen worden op geluidsaspecten beoordeeld.

Verder vindt advisering plaats over geluidsaspecten met betrekking tot vergunningverlening in het algemeen en bij afhandeling van klachten over geluidsoverlast.

Externe veiligheid

Advisering over aspecten van externe veiligheid vindt plaats bij ruimtelijke ontwikkelingen en de voorbereiding van nieuwe bestemmingsplannen. Er wordt blijvend gewerkt aan het actueel houden van de provinciale risicokaart, waar alle risico-objecten op zijn weergegeven. Deze risicokaart is op internet te raadplegen.

6. Bodembeheer

Wat gaan we daarvoor doen

- Uitvoering Besluit bodemkwaliteit;
- Communicatie bodemfunctiekaart en bodemkwaliteitskaart;

- Advisering over en begeleiding van bodemonderzoeken en –saneringen;
- Advisering over de toepassing van secundaire grondstoffen.

Toelichting

Uitvoering Besluit bodemkwaliteit en actualisering bodemfunctiekaart

Het Besluit bodemkwaliteit schrijft voor dat de gemeente een bodemfunctieklassenkaart opstelt. De bodemfunctieklassenkaart heeft tot doel de kwaliteit van toe te passen grond of baggerspecie te relateren aan de functie van het toepassingsgebied. In 2012 is gewerkt aan de actualisering van dit instrument. De besluitvorming in de raad zal uiterlijk begin 2013 plaatsvinden. Het grondstromenbeleid dat gebaseerd is op dit instrument, vereenvoudigt de procedures voor grondverzet en bevordert het hergebruik van secundaire grondstromen zonder dat de bodemkwaliteit daardoor vermindert. Dat geldt niet alleen voor grondstromen van gemeentelijke werken, maar ook van bedrijven en particulieren. Met het oog op de gebruikers van dit instrumentarium vindt na de besluitvorming door de raad communicatie en voorlichting plaats en worden de mogelijkheden bekeken van een digitale versie die via de website geraadpleegd kan worden.

Advisering over en begeleiding van bodemonderzoeken en –saneringen en secundaire grondstoffen

Intern vindt advisering plaats bij allerlei ruimtelijke ontwikkelingen en civiele projecten met betrekking tot bodemonderzoek, -sanering, grondstromen en de toepassing van secundaire grondstoffen. Door optimaal gebruik te maken van het bodembeheerplan en de hergebruiksmogelijkheden, kunnen kosten bespaard worden. De adviezen kunnen onaangename verrassingen bij de aankoop van gronden door onopgemerkte bodemverontreinigingen zoveel mogelijk voorkomen.

De aandacht blijft in 2013 uitgaan naar waterbodemsaneringsprojecten. Die kunnen aan de orde zijn op locaties waar de gemeente overgaat tot sanering van riooloverstorten. In 2013 wordt de waterbodem van het havenkanaal bij het Zuidlaardermeer gebaggerd en gesaneerd. Verder vindt advisering plaats over bodemsanering bij de herontwikkelingslocatie Van Wijk en Boerma. De bodemsanering van de grond van de NS start in 2012. Voor het overige deel van de locatie start het voorbereiden van de saneringsplannen medio 2013. In het najaar wordt vervolgens de uitvoering van de sanering verwacht.

7. Waterbeheer

Wat gaan we daarvoor doen

- Uitvoering verbreed GRP en Gemeentelijk Waterplan;
- Actualisering verbreed GRP.

Toelichting

Verbreed GRP (gemeentelijk rioleringsplan) en waterplan

De gemeente Tynaarlo heeft samen met beide waterschappen de waterkwaliteitsopgaven in het kader van de Europese Kaderrichtlijn Water bepaald. De implementatie ervan is afgerond en de richtlijn heeft zijn doorwerking gehad in het gemeentelijk waterplan en het verbreed GRP (gemeentelijk rioleringsplan), die in 2008 zijn vastgesteld. In 2009 is een investeringsplan vastgesteld om het GRP in de daarop volgende jaren uit te kunnen voeren. Sinds 2010 is gewerkt aan de uitwerking van onderdelen uit het waterplan. Het waterloket op de website van Tynaarlo is één van deze onderdelen. Het waterbeleid wordt in het nieuwe verbreed GRP opgenomen. Het nieuwe verbreed GRP wordt in 2013 opgesteld en is op 1 januari 2014 definitief.

Vanaf 2010 zijn projecten op water- en rioleringsgebied opgestart en in uitvoering genomen. Hieronder zijn enkele projecten en activiteiten benoemd die in 2013 aan de orde zijn.

- Meetplan Drenthe, het doorlopend meten van buien, overstorten en rioolgemalen
- Telemetrie op gemalen, doorlopend monitoren en beheren
- Aanleg helofytenfilter en waterberging Eelde-Peizermade
- Afkoppelen riolering De Borgwallinge tot Bovendiepen
- Afkoppelen riolering Westlaren op basis van opgesteld afkoppelplan
- Baggeren Zuidlaardervaart
- Advisering en ontwikkelen riolering en waterplannen, onder meer afkoppelplan Zuidlaren overig

Water in woonwijken

Wanneer besloten wordt een nieuwbouwwijk te ontwikkelen of in een bestaand gebied een gescheiden riolering aan te leggen, dan wordt het onderdeel water direct betrokken. Gezamenlijk met de waterschappen wordt gekeken naar de grootte van de wijk en mogelijkheden voor waterberging. Bij de uitwerking van de plannen wordt een water- en rioleringsplan opgesteld waarin duidelijk wordt hoeveel water geborgen kan worden en waar dit kan plaatsvinden. Om de waterberging te waarborgen worden de watergangen en vijvers meegenomen in de onderhoudsplanning. Dit wordt vertaald in een waterbeheerkaart.

Samenwerking in de afvalwaterketen

In 2009 is gestart met het project samenwerken in de afvalwaterketen. Door het rijk is aan de waterschappen, waterbedrijven en gemeenten opdracht gegeven gezamenlijk een bezuiniging te bereiken van jaarlijks ongeveer € 100 miljoen. Landelijk wordt hier in deelgebieden invulling aangegeven. Deze gebieden zijn een samenvoeging van gebieden van het waterschap. Uit de eerste fase ('intentie verklaring') zijn 5 quick-wins bepaald en is de eerste stap afgerond. Aan de tweede fase ('doen') is direct invulling gegeven en wordt in juli 2013 afgerond. Met fase twee wordt invulling gegeven aan de (organisatie-) structuur en worden antwoorden gezocht op de hoe-vraag en de wat-vraag en worden kansen voor de korte termijn in beeld gebracht.

8. Luchtbeheer en klimaatbeleid

Wat gaan we daarvoor doen

- Uitvoeren activiteiten klimaatcontract;
- Duurzaam inkopen;
- Advisering duurzaamheid ruimtelijke ontwikkelprojecten;
- Evaluatie van het beleidsplan duurzaam bouwen en het milieubeleidsplan;
- Ontwikkelen gemeentelijke duurzaamheidsvisie.

Toelichting

Klimaatcontract

De provincie heeft met gemeenten afspraken gemaakt om een extra impuls te geven aan gemeentelijke klimaatinitiatieven. Daartoe is een klimaatcontract voorbereid en ondertekend en heeft de provincie gelden aan de gemeente voor de uitvoering beschikbaar gesteld. Het provinciale klimaatcontract gaat uit van cofinanciering door de gemeente. De activiteiten uit het klimaatcontract zijn:

1. Onderzoeken energievoorziening en duurzaamheid De Bronnen
2. Energiebesparende maatregelen zwembaden (gereed)
3. Energiebesparende maatregelen MFA's
4. Onderzoek energieneutrale gemeentewerf (gereed)
5. Energiebesparing openbare verlichting
6. Bijdrage duurzame luchthaven en haalbaarheidsplan Energy Business Campus (gereed)
7. Energiebesparing door particuliere woningeigenaren (Wijkaanpak Westlaren)
8. Energiebesparing via parkmanagement
9. CO2-monitoringsysteem
10. Biomassa uit het landschap (gereed)
11. Aanleg helofytenfilter en waterberging Eelde Peizermade
12. Hydrologisch onderzoek De Bronnen

Het programma behorend bij het klimaatcontract sluit aan bij al geplande activiteiten en projecten waarbij duurzaamheid en energiebesparing een belangrijke rol speelt. De projecten en activiteiten dienen uiterlijk in 2013 te zijn afgerond. De projecten die nu nog lopen, worden in 2013 afgerond. Het gaat dan om de projectonderdelen die in het klimaatcontract zijn beschreven. Voor de Bronnen wordt een stedenbouwkundig plan opgesteld, waarbij de duurzaamheidsaspecten in beeld worden gebracht. Eerder zijn al diverse onderzoeken uitgevoerd, die ook worden betrokken. Voor de gemeentewerf is een onderzoek uitgevoerd naar de mogelijkheden om het energieneutraal te maken. Maatregelen met een relatief korte terugverdientijd zijn uitgevoerd of worden de komende tijd gerealiseerd. In 2013 wordt bekeken of een aantal voertuigen vervangen kan worden door elektrische. Er is een quick scan uitgevoerd naar de haalbaarheid van zonnepanelen of gemeentelijke gebouwen. De bedoeling is om een vervolgonderzoek uit te voeren naar de technische haalbaarheid, waarbij wordt gekeken naar dakconstructie, bezonning en aanstaande dakreparaties. Er wordt gewerkt aan de vervangen van lampen

door energiezuinige exemplaren in de openbare verlichting. In de afgelopen jaren zijn al ruim 3000 lampen vervangen. In de wijk Westlaren in Zuidlaren is een wijkteam opgericht. Het doel is dat zij samen met bewoners energiebesparende maatregelen gaan uitvoeren bij hun woningen.

Duurzaam Inkopen

Besloten is dat bij alle gemeentelijke inkopen aandacht moet worden besteed aan duurzaamheid. In 2009 is 84%, in 2010 is 93% en in 2011 is 98% duurzaam inkopen gerealiseerd. Het streven is er op gericht dat 100% van de gemeentelijke inkopen en aanbestedingen duurzaam is. Daarmee wil de gemeente ook een voorbeeld zijn voor andere organisaties. De nieuwe aanbestedingswet geeft de gemeente de mogelijkheid om bij aanbestedingen uit te gaan van de economisch meest voordelige aanbieder. De prijs hoeft daarbij niet doorslaggevend te zijn, maar spelen kwaliteitsaspecten zoals duurzaamheid ook een rol en wordt de 'total cost of ownership' betrokken.

Duurzaam bouwen algemeen

Binnen de organisatie wordt gewerkt met GPR-gebouw (Gemeentelijke Praktijk Richtlijn duurzaam bouwen). Dit instrument leent zich ervoor om op een inzichtelijke wijze ambities vast te leggen en concrete prestatieafspraken te maken met bouwpartners. Bestaande ambities uit het beleidsplan duurzaam bouwen, zijn vertaald naar een score gebaseerd op deze GPR-systematiek.

Duurzaamheid en ruimtelijke ontwikkelingen

De gemeente voert de regie bij de planvoorbereiding en ontwikkeling van een aantal bouwlocaties. Zoals in het milieubeleidsplan is aangegeven is gezocht naar een systematiek waarmee milieumambities op ontwikkelingslocaties kan worden bepaald en verankerd. Er is gekozen voor het instrument DPL (duurzaamheidsprofiel van een locatie). Dit instrument wordt onder meer ingezet bij de planvoorbereiding van de woonwijk De Bronnen. DPL toont de mate van duurzaamheid aan van een wijk en geeft inzicht om het plan zonnig bij te sturen. Daarnaast wordt GPR-gebouw ingezet om duurzaamheid op gebouwniveau concreet te kunnen maken.

Ontwikkeling gemeentelijke duurzaamheidsvisie

In december 2008 is het gemeentelijk milieubeleidsplan door de raad vastgesteld. De evaluatie van het milieubeleidsplan dient als input voor de voorbereiding van een actuele duurzaamheidsvisie. Deze visie wordt 1^e helft 2013 vastgesteld. Het klimaatbeleid voor de middellange en lange termijn wordt in deze visie meegenomen. Ook de evaluatie van het beleidsplan duurzaam bouwen wordt als input voor de duurzaamheidsvisie meegenomen. Waar nodig kan de duurzaamheidsvisie op onderdelen worden uitgewerkt, zoals voor het thema duurzaam bouwen. De duurzaamheidsvisie moet vooral gericht zijn op bewustwording en een manier van werken, waarbij duurzaamheid doorwerkt op alle beleidsterreinen, vakgebieden en programma's. Met de betrokken organisatieonderdelen wordt nagedacht wat duurzaamheid in hun werk betekent en hoe daar rekening mee kan worden gehouden. De visie is niet een doel op zich of een op zich zelf staand programma.

9. Natuur- en milieueducatie en communicatie

Wat gaan we daarvoor doen

- Verrichten van één of meer bijzondere communicatieactiviteiten;
- Ondersteuning energiebesparing door particuliere woningeigenaren;
- Verzorgen persberichten en artikelen.

Toelichting

Natuur- en milieueducatie en communicatie wordt als instrument ingezet om uiteenlopende doelgroepen bewust te maken van de bijdrage die zij kunnen leveren aan een beter milieu en een betere leefomgeving. Vanuit die bewustwording worden mensen aangezet tot gedragsverandering. Milieucommunicatie wordt ingezet om de uitvoering van het milieubeleid in de volle breedte te ondersteunen.

Als millenniumgemeente werken we samen aan 'een duurzame leefomgeving voor iedereen'. We verbinden daarmee projecten hier en elders in de wereld. Samen met millenniumgroepen organiseren we opnieuw een bijzondere activiteit in halverwege het jaar. Met enige regelmaat worden bijzondere activiteiten en projecten uitgevoerd, zoals de week van de Europese mobiliteit en de Nacht van de Nacht. Natuureducatie wordt specifiek door het IVN in samenwerking met het scholennetwerk uitgevoerd. De film Roemans Odyssee wordt beschikbaar gesteld voor groepen die het gesprek met andere bewoners aan

willen gaan over hoe zij zelf kunnen bijdragen aan de verduurzaming van hun leefomgeving. Burgerinitiatieven op het gebied van energiebesparing en -opwekking worden ook financieel door de gemeente ondersteund.